

Max Frisch: Ihminen ilmestyy holoseeniin

Harri Hemminki:

Max Frischin romaani on kuvaus ihmisen voimattomuudesta luonnonvoimia ja aikaa vastaan.

Teoksen keskiössä on ikääntyvä leskimies, herra Geiser, joka asuu yksin liian suureksi käyvässä talossa vuoren rinteellä. Tytär ja lapsenlapset asuvat Baselissa. Herra Geiser on enemmän tai vähemmän ulkopuolinen italiankielisessä laaksossa, jonne hän on aikoinaan rakentanut talonsa, vaikka yhteisö suhtautuukin häneen ystävällisesti. Sitten poikkeukselliset luonnon olosuhteet saavat Herra Geiserin yksinäisyyden syvenemään kriisin asteelle. Viikkokausia jatkuvat rankkasateet katkaisevat kylän yhteydet ulkomaailmaan: tie on poikki, posti ei kulje, sähkönjakelussa on häiriöitä ja jopa televisio lakkaa näkymästä. Tämä osoittautuu lopulta kohtalokkaaksi ja lukija saa seurata, miten päähenkilön toimintakyky vähitellen romahtaa ponnistusten ja eristäytyneisyyden seurauksena.

Planeettamme elämänkaari on Max Frischin romaanissa ihmisen elämänkaaren vertauskuva. Vuoristojen syntyminen ja vähittäinen kuluminen eroosion myötä, vuorenvierimät ja sortumat, kuvaavat iän tuomaa henkistä ja ruumiillista rapautumista. Herra Geiserin ahdistus, että hänen talonsa tai jopa koko vuori saattaisi sortua jatkuvan sateen myötä, on samalla alitajuista pelkoa hänen oman terveytensä pettämisestä.

Herra Geiser alkaa kirjoittaa itselleen muistilappuja tietokirjojen pikkuseikoista, koska hän huomaa mieleenpainamiskykynsä heikentyneen. Lappuset hän kiinnittää seiniiin, ja lopulta koko talo muuttuu irrallisen pikkutiedon ilmoitustauluksi.

Luonnon mullistus ja hämäret aavistukset omasta kohtalosta johtavat vanhan miehen syvien kysymysten äärelle, omasta ja koko maapallon tulevaisuudesta, joihin hän etsii vastausta eri auktoriteeteista, uskonnosta ja tieteestä, sekä omista havainnoistaan, joiden luokittelussa hän pyrkii sveitsiläisen säntilliseen pikkutarkkuuteen. Yritys ymmärtää tämän erilaisen tiedon yhteyttä hänen omaan elämäänsä vetää kuitenkin vesiperän ja ahdistus vain kasvaa.

Lopun lähestyessä Geiseria harmittaa, miten paljon on jäänyt oppimatta. Vielä kerran hän tahtoo vaeltaa seuraavaan laaksoon päästäkseen ulos eristyksestä. Hän kääntyy kuitenkin takaisin, juuri kun retki jo oli voiton puolella. Tämä koettelemus osoittautuu herra Geiserin fysiikalle ratkaisevaksi iskuksi, ja hän saa aivohalvauksen. Hänen älyllinen toimintansa romahtaa ja osia kasvoista lamaantuu. Kirja loppuukin hyvin sumuisissa tunnelmissa tyttären hoitaessa isäänsä, joka on täydellisesti luopunut yrityksistään ymmärtämää maailmaa:

“Mitä holoseenistä! Luonto ei tarvitse nimiä. Herra Geiser tietää sen. Kivilajit eivät tarvitse hänen muistiaan.”

Myös kyläyhteisön kehitys kuvastaa romaanissa elämänkaarta. Vaikka Sveitsin hallinto

avustaa syrjäistä laaksoa monin tavoin, ei mikään näytä estävän sen vähittäistä hiljenemistä. Yhteisö kuihtuu.

Ihmisen elämänkaarta kuvastaa myös lajien evoluutio. Herra Geiseria mietityttävät tietokirjoissa dinosaurukset sekä aivan erityisesti sammakkoeläimiin kuuluvat salamanderit, jollaisen hän löytää yhä uudelleen talostaan. Salamanderin löysä, ryppyinen nahka ja fyysinen avuttomuus ällöttävät herra Geiseria. Salamanderihan muistuttaa häntä! Onko herra Geiserista tullut sammakkoeläin?

Metamorfoosi on teema, joka tuo pohdittavaksi kuolemanjälkeisen elämän. Kuoleeko päähenkilö kuten dinosaurukset sukupuuttoon vai tapahtuuko hänelle metamorfoosi kuten sammakoille, jotka syntyvät vedessä päätyen maaeläimiksi.

Päähenkilön tapauksessa muodonmuutos näyttäisi kuitenkin tapahtuvan päinvastoin, maaeläimestä vesieläimeksi, sillä vesi näyttää olevan ympäristön nouseva elementti. Palaako evoluutio alkupisteeseensä? Herra Geiseria mietityttää uuden vedenpaisumuksen mahdollisuus – kuin Jumala olisi päättänyt pyyhkäistä koko Sveitsin vuorineen maailmankartalta.

Teoksen kerronta on fragmentaarista, hän -kerrontaa mutta päähenkilön näkökulmaan rajoittuen, hyppien tietokirjasitaateista herra Geiserin omiin havaintoihin, ajatuksiin ja pieniin välikommenteihin, joiden yhteys kokonaisuuteen jää askarruttamaan. Tämä kuvaa hänen sielunelämänsä.

“Seisoessaan lappuseinän äärellä hän ei muista, mistä on saanut päähänsä leikata irti hirmuliskoja ja sammakkoeläinten kuvia ja liimata niitä seinälle – Hirmuliskoja Tessinissä ei ole ollut koskaan.

Puolelta päivin soitot lakkaavat.

Auringontutkija on ilmeisesti matkustanut pois, koska tie ei ole enää poikki, ja ovikelloa onkin aamulla soittanut juuri auringontutkija hyvästelläkseen hänet tältä vuodelta.

– rinteitä on sortunut...

Huolestuttavaa olisi halkeama rappauksessa, hiuksenhieno halkeama, jota ei vielä eilen ollut, tai halkeama keittiön lattialaatoissa; se ei tarkoittaisi, että koko rinne olisi sortumassa, mutta viittäisi kuitenkin siihen, että talo ei aikaa myöten kestäisi rinnevesien painetta.

(Siten sortui kerran eräs kirkko.)”

Lukija joutuu pohtimaan erilaisen aineksen relevanssia aivan yhtä kuumeisesti kuin herra Geiser, jonka kyky hahmottaa kokonaisuuksia on alentunut. Sade ja sumu, jotka verhoavat maiseman viikkokausiksi, ovat hänen henkisen elämänsä vertauskuva. Sään vuoksi hän ei pysty näkemään maisemaa kokonaisuutena, vain lähimmät oksat ja kivet. Näköesteenä on myös vuoret, joiden muodostamasta kattilasta herra Geiser pyrkii pois.

Runsas toisto saa lukijan kyseenalaistamaan päähenkilön muistin, ja Frischille ominainen kertojan epäluotettavuus saa lukijan muutoinkin aprikoimaan asioiden todellista tilaa. Lopulta herra Geiserin olemassaolo rajoittuu enää vain juuri käsillä olevaan hetkeen. Yhteydet menneeseen ja tulevaan ovat käyneet hänelle aivan yhtä epäselviksi, kuin hänen keräämänsä erilaisen nippelitiedon yhteys hänen omaan ympäristöönsä. Lukija kokee itsensä vanhustenhoitajaksi, jonka tehtävänä on vetää johtopäätökset herra Geiserin puolesta.

Max Frisch pyrki kirjoituksissaan usein horjuttamaan sveitsiläisten yksimielistä itsetyytyväisyyttä. Alppitasavallan mielenrauha ei jää vaille kolausta tälläkään kertaa. Herra Geiserin tietokirjasitaateissa on luetteloita Sveitsissä historian aikana sattuneista luonnon katastrofeista, tuhotulvista ja vuorten sortumisista, jotka yhdessä meneillään olevan rankkasateen kanssa saavat vuoriseudut näyttämään aivan muulta kuin siltä idylliseltä paratiisilta, jollaisena sveitsiläiset ovat tottuneet kotimaataan ajattelemaan.

Eräässä Geiserin tietokirjoista kerrotaan myös tarina Herakleen retkestä Alppien yli kohti Espanjaa ja Afrikkaa. Tarinan mukaan Herakleen johtaman joukon jälkiosasto eksyi pääjoukosta eikä uupuneena enää kyennyt jatkamaan. Romaani vihjaa heidän olevan sveitsiläisten esi-isiä.

Ovatko sveitsiläiset siis jälkeenjääneiden, muita fyysisesti heikompien jälkeläisiä? Mikä loukkaus! Pääjoukon kerrotaan jatkaneen matkaansa etelämmäksi, missä ympäristö on elämälle suotuisampi. Myös herra Geiserin kotilaakso johtaa ylävuoristossa sijaitsevalle rajalle, jossa italialaiset rajavartijat seisoskelevat tuoden tuulahduksen Sisiliasta – aivan kuin he olisivat tuon Herakleen johtaman pääjoukon jälkeläisiä. Nuorempana herra Geiserkin haaveili paosta vuorten yli Italiaan, ja hänen veljelleen tuo pako etelään on eräällä tavalla myös onnistunut: Klaus on haudattu Bagdadiin. Nuoruudessa Klaus myös pelasti veljensä tämän jäätyä loukkuun Matterhornin seinämän yksinäiselle kielekkeelle veljesten yhteisellä kiipeilyretkellä. Herra Geiser on siis jälkeenjäänyt aivan konkreettisessakin mielessä eikä vain henkisesti dementian myötä.

Romaanin työstämiseen kului Frischiltä kuusi ja puoli vuotta ja sitä kirjoittaessaan hän asui itsekkin Tessinissä kutakuinkin samanlaisessa talossa kuin herra Geiser.

Max Frisch on itse suunnitellut talonsa, hän oli menestyvä arkkitehti, ennen heittäytymistään kirjalliselle uralle. Romaania kirjoittaessaan hän oli myös melkein yhtä vanha kuin herra Geiser. Suorat autobiografiset tulkinnat kirjasta Frisch on kuitenkin torjunut.

On myös vahvaa näyttöä siitä, ettei herra Geiserin henkilöahmo ammenna yksinomaan tekijänsä elämästä, vaikka romaanin maisemat löytyvätkin hänen lähiympäristöstään. Seudulla asui nimittäin oikeasti eräs vanha herra, joka keräsi sekalaista tietoa taloonsa ja naulassi lappuja jopa pihapuihin. Frisch on vahvistanut tämän henkilön osuuden herra Geiserin hahmoon.

Tessin on kirjallisuuden historian kannalta merkittävää seutua myös erään toisen suuren kirjailijan puitteissa: Hermann Hesse asui Tessinissä yli neljäkymmentä vuotta – aina kuolemaansa saakka vuonna 1962. Alue on siis kahden merkittävän saksankielisen kirjailijan kotipaikka. Tämä tuo maisemien kuvaukselle Frischin romaanissa vielä aivan erityistä hohtoa.

Max Frisch: *Ihminen ilmestyy holoseeniin*. Suom. Markku Mannila. Basam Books